Cseke Péter

Kakas és pelikán

A budapesti Mundus Kiadó 2002-ben kezdte meg Kós Károly életművének a kiadását, és rögtön igencsak magasra állította a mércét. Az Anthony Gall szerkesztésében megjelent *Kós Károly Műhelye* ugyanis párját ritkító könyvgrafikai remeklésben hívja fel a figyelmet a sokoldalú alkotóművész építészeti munkásságának egyetemes jelentőségére (magyar és angol nyelvű szöveggel, mintegy 900 fekete-fehér és színes repróval, több mint félezer oldalon). Amikor kézbe vehettük az impozáns albumot, már túl voltunk a Mundus szervezésében megtartott első nemzetközi Kós-konferencián – *Kós Károly a 3. évezred elején*, Budapest, 2001 –, ám akkor talán még az életmű szegmenseinek a felmérésére vállalkozó jeles előadók sem sejtették, hogy a sorozat második kiadványa – a levélíró Kós bemutatása – legalább ekkora meglepetésnek ígérkezik. Pedig régóta nyilvánvaló volt: a 20. századi történelem hullámgörbéi által alakított életpálya és a „történelmi mélynyomás"-ra válaszoló sokrétű életmű belső összefüggésrendszerére csakis a levelek adhatnak választ. Ez a felismerés állította munkába már jó két évtizeddel ezelőtt a kötetet közreadó Sas Péter művelődéstörténészt is, aki – tekintélyes publikációs listájának tanúsága szerint – 1982-től csaknem minden munkájában módszeresen igyekezett felhívni a figyelmet a Kós-levelek feltárásának, összegyűjtésének és kiadásának fontosságára. Meggyőződésévé vált ugyanis, hogy „ebben a széleskörű levelezésben benne rejlő, gazdagon sorjázó művelődéstörténeti ismeretek, művészeti, politikai, sőt filozófiai mélységű gondolatok" – miként bevezető tanulmányában írja – nem csak kiegészítési, hanem sok esetben „önálló fejezetei mindazoknak az eszméknek, nézeteknek, meggyőződéseknek, amelyek regényeiben, novelláiban, drámáiban, politikai röpirataiban, mi több, építészeti tervezéseiben megjelennek."

Magam Németh László négykötetes levelezésének gyakori fellapozása során győződhettem meg arról, hogy az írói levelezés az életmű szerves tartozéka. Élet és mű „filogenetikája" itt mutatkozik meg a legéletesebben – in statu nascendi. De nem csak a mikrofilológiai kutatások számára jelent ez kimeríthetetlen kincsesbányát – az eleven korérzékelést is lehetővé teszi kései utódok számára.

Németh László a magyar szellemi erők organizátoraként lépett fel, a közgondolkodást próbálta korszerűsíteni, európai léptékűvé tenni. Kós Károly az erdélyi magyar szellemi élet mindeneseként tette magát nélkülözhetetlenné. Az építészetben, a grafikában, az írás- és könyvművészetben egyaránt kimagaslót alkotott, de legalább ennyire lényeges – ha ugyan nem fontosabb –, amire intézményteremtőként vállalkozott. Alapított és szerkesztett néplapokat épp úgy, mint szépirodalmi folyóiratot, szervezett erdélyi magyar néppártokat, életre hívta és eredményesen működtette az Erdélyi Szépmíves Céhet, részt vállalt a képzőművészeket tömörítő Barabás Miklós Céh szervezésében, az Erdélyi Gazdasági Egyesület újjászervezésében, gazdaismeretekre taníttatta a szegény sorsú falusi fiatalokat, a második világháború után a gazdasági építészetnek volt előadója a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolán, és – amíg az ötvenes évek elején kulákká nem nyilvánították – a szakszerű földművelésre mutatott példát a kopár kalotaszegi domb-

oldalakon. Már csak azért is, mert „a földet szelídítő Kós Károly" csak így tudta eltartani népes családját. Mindig azt tette, amit a történelmi idő éppen elvárt tőle. Erdélyiség, magyarság és európaiság – ezt is csak mostanság fedezzük fel! – szemléletében egymástól el nem választható hármas egységet alkot. Történelmi korszakok és politikai rendszerek változhatnak, de ő mindig az elsőre helyezte a hangsúlyt – az Európával együtt lélegző magyarság ezeréves történetének ismeretében. Az „erdélyi életparancs" áthághatatlan törvény volt előtte a transzszilvanizmus átmeneti alábecsüléseinek idején is.

Már ötvenéves korában úgy ünnepelték, mint a magyar Erdély megmaradásáért küzdők paradigmatikus egyéniségét. Amikor egy évre rá megválasztották az erdélyi református egyházmegye főgondnokának – 1934 és 1965 között töltötte be ezt a tisztséget –, a Monostori úti „kakasos templom" tervezője, az 1921-es *Kiáltó szó* kisebbségi életprogramjának kezdeményezője és társszerzője *Székfoglaló beszéd*ében a maga egyházpolitikai célkitűzéseit fedezte fel a református jelképekben: „Az a kakas egy nagy figyelmeztető; azt mondja: ébredjetek, vigyázzatok magatokra és egymásra. Józanok legyetek. A fiait saját vérével tápláló pelikán pedig az áldozatkészségre tanít. Áldozat és áldozatkészség nélkül nincs egyház, de nem lehet más egyéb sem."

Kortársainak, eszmetársainak, küzdőtársainak küldött leveleivel utókorának erdélyi (és nem csak erdélyi) magyarjait figyelmezteti, és áldozatkészségre készteti a 21. század első évtizedeiben.

Kós Károllyal kétszer találkoztam életemben. Tudatos követőjével, Debreczeni Lászlóval számtalan alkalommal. Beszélgetéseinkből kerekedett ki a Kóst is élményközelbe hozó *Vigyázó torony* című kötet (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1995). Már kezdetben feltűnt, hogy Debreczeni minden kérdésemre három előfogalmazás után adta meg a végleges választ. Most jövök rá, e leveleskönyv olvasgatása közben, hogy az erdélyi fatornyos templomok őre ebben is Kós tudatos követőjének bizonyult. Mert Kós sem adott ki soha úgy kéziratot – levelet sem! – a kezéből, hogy legalább háromszor át ne másolta/javította volna az első fogalmazást. Kéziratai keletkezéstörténetével kapcsolatosan írta 1973. március 12-én a stilizálatlan első változatok iránt érdeklődő László Gyula régészprofesszornak: „Minden írásom (cikkem, tanulmányom, szépírásom) első »vázlatát« rendesen ceruzával (ritkábban tollal) fogalmaztam, és amikor annak újbóli, sőt többszöri átírása, módosítása, toldása-foldása után végleges formáját megkapta az írásom, a változatokat, újrafogalmazásokat stb. összetéptem, és tűzbe dobtam. Az utóbbi 2 esztendőben csak leveleket fogalmaztam, és abból írtam meg kézzel vagy gépírással a végleges szöveget."

Csak egyetérthetünk a Kós-leveleket közreadó Sas Péter megállapításával: a Ráskai Lea dömés apáca archaikus duktusát követő írásmódnak nem csupán esztétikai oka volt – „ezzel is meg kívánta tisztelni azt, akinek a levelet írta".

Ha egyszer majd valakinek kedve támad, *Levélpusztító történelem* címmel testes traktátust készíthet az írói levelezések kálváriájáról. A háború, a menekülés, a tűzesetek és árvizek, a gyakori költözködések, a cenzúra, az öncenzúra, a gondatlanság, az utódok felelőtlensége egyaránt megtizedelte ezeket a jobb sorsra érdemes dokumentumokat, amelyekből kiolvasható egy-egy korszak sok-sok egyéni sorsnyomata. Hiszen már a négykötetes Németh László-episztoláriumból is mi minden hiányzik! És nem csupán azért, mert az író Törökvész utcai házát bombatalálat érte. Levelezésének jelentős hányadát maga vetette tűzbe, miután Magyarország idegen hatalmak fennhatósága alá került. A háromnegyed századot átfogó, szerteágazóan gazdag Kós-levelezésnek sem kegyelmezett a barbárság. Tompa Lászlónak írta 1945 kora tavaszán: „Mi Sztánán csúful jártunk! Az oroszok ugyan elkerültek, de a határon átjött gárdák és csendőrök teljesen és tökéletesen kifosztottak, s nekünk úgy kellett fegyveres

üldözők elől gyalog Kolozsvárra futnunk. Egy szál ruhában. A házunkról az ajtókat és az ablakokat is leszedték, a padlót és a cserepet is elvitték." Felbecsülhetetlen értékeket semmisített meg a Varjú várat feldúló vandalizmus: tervrajzokat, okleveleket, könyveket, tervezett művek előtanulmányait tartalmazó jegyzeteket. Babits, Szerb Antal, Szekfű Gyula, Móricz Zsigmond, Benedek Elek, Bánffy Miklós, Móra Ferenc, Bernády György, Buday György és – főként – a helikoni írótársak leveleit. Az is igaz, persze: ma jóval gazdagabbak lehetnénk, ha annak idején Kós hallgat Kelemen Lajos szavára, és az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában helyezi el a Sztánára érkezett küldeményeket.

Nem így történt. Szerencsére a Kós-levelek címzettjeinek, illetve azok leszármazottjainak jó része gondolt az utókor érdeklődésére is.

A lehetetlent kísértette meg tehát Sas Péter, amikor arra vállalkozott, hogy összegyűjti, és sajtó alá rendezi Kós Károly levelezését. Hiszen eleve nem törekedhetett becsvágya szerinti filológiai teljességre. Már csak azért sem, mert az egyes hagyatékok őrzői között olyanok is akadtak, akik ilyen vagy olyan meggondolásokból/megfontolásokból nem kívántak együttműködni a kötet gondozójával.

A kilencvenes években megjelent erdélyi irodalomtörténeti forráskiadványok kapcsán joggal jegyezte meg Dávid Gyula egy – 2001-ben tartott – szemrevételezése során, hogy azok egy része a szöveggondozás és kiadástechnika szempontjából meg sem közelíti azt a mércét, amelyet korábban a Kriterion műhelye érvényesített klasszikussá nemesedő irodalmi örökségünk közkinccsé tétele során. (Gondolunk itt mindenekelőtt a Romániai Magyar Írók sorozat kiadványaira, a folyóirat-antológiákra, az írói levelezések gazdag jegyzetapparátussal kísért köteteire, a fontos irodalom- és művelődéstörténeti dokumentumokat közreadó gyűjteményekre.) Nem az a gond – érvelt Dávid Gyula –, hogy irodalmi örökségünkkel ma nem egyetlen (monopolhelyzetben lévő) kiadó sáfárkodik, hanem az: a spontán módon alakuló kiadói „munkamegosztás" nem jár együtt az irodalomtudomány mai követelményeihez igazodó szakszerű feladatvállalással. Miközben a számítógépes szedés és tördelés világában a kiadástechnika örvendetesen korszerűsödött, a bizonytalan gazdasági háttérrel induló/küszködő kiadók épp azokról feledkeznek meg, „akikhez a szövegek szólnak".

Ha ezzel az igénnyel vesszük kezünkbe a kiadványt, már első olvasásra megállapíthatjuk, hogy Sas Péter munkája (csaknem) minden szempontból megfelel a forrásfeltárásokat megillető mikrofilológiai elvárásoknak. Miután számba veszi az elérhető lelőhelyeket (köz- és magángyűjteményeket, írói hagyatékokat, Kós-leveleket is publikáló kiadványokat és tanulmányokat), jelzi a „reménytelen teljesség" koordinátáit, majd kislexikonban közli a levelezőtársak legszükségesebb adatait, megadja a levelek címzettjeinek, illetve az episztolákban említett személyek névmutatóját. A folyamatos olvasást és szövegértelmezést természetesen bőséges lapalji jegyzetek könnyítik meg.

Az erdélyi munkás hétköznapok krónikája és egy közügyekért „tusakodó" lélek személyiségrajza bontakozik ki a kötetbe foglalt 726 levél sorjázó lapjain. Megrendítő olvasmány, a maga „történelmi csonkoltságában" is erdélyi magyar jövőért perelő kiáltvány. Kakas és pelikán archetípusa köszönt vissza mindegyre ránk.

Persze, nevezték őt lekicsinylően „politikai szélkakasnak" is. A legtöbb vád politikai, pártpolitikai szerepvállalásaiért érte. Ami nem csoda, hiszen az olyan szókimondó és megalkuvásra képtelen embernek, mint amilyen ő volt – a levelek is messzemenően ezt tanúsítják –, ezen a pályán nem terem babér. Mégis politikai éleslátásával, bámulatos jövőjóslataival hagyja ma a legmélyebb nyomokat bennünk. Akárcsak Ady, ő is előre megsejtette – jóval az első világháború előtt – a magyarságra váró sorstragédiát. Nem csak az általa szerkesztett *Kalotaszeg* című néplapban adta ennek tanújelét. A Voinovich Gézának 1911-ben írt levelét – amelyben az Astra közművelődési egyesület fél évszázados jubileumi emlékülésérőI számol be – ma sem lehet megrendü-

lés nélkül olvasni. A Balázsfalván egybegyűlt főpapok, tanárok, birtokosok, ügyvédek, iparosok, kereskedők, földművesek hatezres tömege „újabb tíz esztendőre való munkakedvet" vihetett haza az otthon maradottaknak – a „nemzeti gondolat" jegyében. „Ezt mi magyarok nem tudjuk utánuk csinálni. Mi erdélyiek mára fáradtak vagyunk; a magyarországi közvéleményt pedig most nem érdekli a magyarság sorsa; de fontos az mostan, hogy a piszkálódásból élő újság terjeszthetie szabadon a mocskot a magyar nép között ma sajtószabadság védelme alatt vagy sem. (…) De mi nem térhetünk oly könnyen napirendre, mert elvégre ez a játék a mi bőrünkre megy. Közvetlenül a miénkre, de végeredményben az egész magyarságéra. (…) Sorsunkat előre látjuk, és csodára nem számíthatunk. Mi magunk gyöngék vagyunk, és segítségünkre nem jön sem a nagymagyarországi társadalom, sem az államhatalom. (…) Majdnem minden évben tartunk Erdélyben székelykongresszust, melynek eredménye mindenkor egy-egy memorandum – de sikere egyiknek sem volt. Azt hiszem, már meg is unták a minisztériumok az erdélyi magyarok ügyeit – el is olvasni. A székelyek segítségére miniszterileg Sepsiszentgyörgyre telepített Hitelbank akár be is csukhatja boltját – semmi dolga sincsen. Ma is olcsóbb a Transilvania, az Albina meg a szebeni bank pénze, mint a magyar pénz. És éppen a múlt héten árverezték el a kolozsvári Nemzeti Színház alapítványi birtokát; a magyar kultúrminiszter asszisztenciája mellett – a románok vették meg. Ehhez sem kell kommentár."

Csalódásai ellenére sem adta fel a küzdelmet. Sőt, a trianoni döntés mintha megsokszorozta volna életerejét. Tette, amit hite és lelkiismerete szerint kisebbségi helyzetben még inkább meg kellett tennie. Ahogy Reményik Sándornak írta 1925. szeptember 16-án:

„Ha visszanézek hat esztendei életemre, ha számba veszek mindent, amit tettem és akartam, amit mondottam és írtam, ha elgondolom és visszaidézem azt a sok-sok álmatlan éccakámat, a töprenkedéseket, a véres és testet-lelket marcangoló tusakodásokat, a járkálást, utazást, érvelést, veszekedést, mindent, mindent, akkor igazán és őszintén vallom magamnak: semmit sem tettem, amit megbántam volna, semmit sem akartam, ami rossz lett volna. De amit csúnyának mondottam: csúnya volt, amit hazugságnak mondottam, nem volt igazság, ami csalás volt, bizony az volt az.

És amerre indultam: minden szidás és rágalmazás, minden átkozódás és ámítás dacára is – utánam jöttek, az én utamra tértek.

És a végén mit csináltam és mit csinálok: rázom az alvókat a hazug álomból a rideg valóságra, a hazugokat leleplezem az igazság szavával, a resteket munkára akarom kényszeríteni, az üresfejűeket nevetségessé tenni segítem, a gonoszokat meg akarom büntetni, a fösvényeket szégyeníteni, a hatalmaskodókat megalázni.

Mérnök vagyok, és megtanultam, hogy minden építmény csak akkor szilárd, ha a szerkezete jó, az anyagok megfelelőek, a munka becsületes. (…) Az erdélyi magyar sors irányítása is csak ilyen építmény. Ha nem a valóság (sokszor borzalmas valóság) fundamentumára, ha nem becsületes munkával és a szerkesztés tudásával, az egyensúly törvényeinek megfelelően építünk, akkor az az épület sosem lesz – igazi épület, de hazug, kontár munka, potemkin-falu, amerikai kulissza, mellyel csak magunkat, csak a mi népünket csaljuk meg, senki mást."

(Kós Károly levelezése. Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, szerkesztette, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta Sas Péter, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2003. Szerkesztőségünk megköszöni a Kós Károly által alapított, Bánffyhunyadon megjelenő Kalotaszeg c. lapnak és főszerkesztőjének, Kusztos Tibornak, hogy a lap 2004/4. számában megjelent recenzió újraközléséhez hozzájárult.)

Komáromy Sándor

Mennyei Parnasszus

Forráskiadvány pataki diákok halottbúcsúztató verseiből

Újabb értékes kötettel gazdagodott a sárospataki művelődés történetét bemutató/elemző irodalom. Nagy Júlia kutatásának eredményeként készült el a sárospataki diákok halottbúcsúztató verseit tartalmazó könyv, amely a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei kiadásában jelent meg, a szerző által Szentimrei Mihály, az egykori gyűjteményi igazgató emlékének ajánlva.

Nagy Júlia kutatásai és munkájának eredményei nemcsak a művelődéstörténet/irodalomtörténet számára értékesek, hanem azért is fontosak, mert kevésbé ismert és feltárt területre irányítják az olvasó figyelmét: ez pedig a sárospataki kéziratos diákirodalom. A téma kutatásának különleges értékét – egyebek mellett – az adja, hogy olyan szövegeket tesz ismertté, amelyek további (helytörténeti, iskolatörténeti, irodalomtörténeti és más) kutatás alapjául szolgálhatnak. A kötet, más értékei mellett, hiánypótló mű, ugyanis a közölt szövegek – kevés kivételtől eltekintve – először jelennek meg nyomtatásban.

A protestáns kollégiumokban virágzó kéziratosságról általában keveset tud az átlagolvasó, a téma részleteit napjainkban csupán szűk szakmai érdeklődés kíséri. Szabó T. Attila, O. Nagy Gábor, Bán Imre, Julow Viktor, Stoll Béla, Czegle Imre, Kilián István, Komáromy Sándor, Küllős Imola és mások kutatásaiból is tudjuk, hogy mily sok ismeret lappang e kéziratosságban, általánosabb feltárása gazdagíthatná a letűnt századokról szóló tudásunkat.

A kötet bemutatása előtt indokolt a kéziratos gyűjteményekkel kapcsolatos terminológia értelmezése, leírása. A továbbiakban, amikor kéziratos versgyűjteményekre, énekeskönyvekre utalunk, egyértelműen olyan szövegekre gondolunk, amelyeket diákok vagy volt diákok írtak és másoltak, s ezen kötetek anyagát nem nyomtatott szövegből kölcsönözték. Éppen ezért határozottan különbséget kell tennünk a kéziratos énekeskönyvek, versgyűjtemények és a népi kéziratos könyvek között. A kéziratos énekeskönyvek, versgyűjtemények szerzői kizárólag művelt, iskolázott személyek. A szerzők személyén túl az időbeliség is indokolja a határozott különbségtevést, az elválasztást. Míg a művelt személyek által írt kéziratos gyűjteményeket a 16. századtól a 19. elejéig tartja számon az irodalomtudomány, addig a népi kéziratos könyvek főként a 19. és a 20. században keletkeztek. A 16-17. századból népi kéziratos könyv nem maradt ránk.

A kéziratos gyűjtemények keletkezése, a versek tematikai sajátosságai összefüggnek a korabeli iskolai poézis-oktatással is. Az iskolai költészeti oktatásban az ún. propozitiós verselés műfaji kereteit a pictura és a sententia képviselte. A pictura elsősorban leíró szándékú, amelyben a részletek, a tárgyiasság, esetleg a jelenségek, állapotok finomabb árnyalatai kapnak elsőbbséget, míg a sententia bölcselkedő, a kitűzött tétel bizonyítását, kibontását hordozza, s ezért általánosabb érvényű gondolati költészetet jelent.

A 18-19. századi kéziratos versgyűjtemények és énekeskönyvek sajátos helyet foglalnak el a magyar irodalom életében. A sajátos minősítést e kódex-szintű irodalom keletkezése, létformája, tartalma és funkciója, esztétikai értékei indokolják. E sorok írója, aki maga is foglalkozott a sárospataki kéziratos kötetek kutatásával a szövegeket a tar-

talom alapján így csoportosítaná: 1. Alkalmi szövegek: halottbúcsúztatók, köszöntők; 2. Folklór, népdalszerű szövegek, népesség; 3. Receptek, kuruzslások; népoktató-népfelvilágosító ismeretek (ismeretterjesztés); 4. Iskolai eseményekhez kapcsolódó versezetek; 5. Vegyes prózai szövegek. E csoportosítás kellőképpen tükrözi és részletezi a kötetek sokszínűségét, a tartalomban jelen lévő differenciáltságot.

Nagy Júlia egyike azoknak, akik tudományos szándékkal tárják fel, elemzik és értékelik e sajátos, az irodalmi közéletben alig-alig ismert kéziratos irodalom egyik részletét: a halottbúcsúztató szövegeket. A kéziratos kötetek sárospataki, közel száz kötetes szöveganyaga – amelyből Nagy Júlia dolgozott – több ezer oldalt tesz ki. A szövegek többnyire magyar nyelvűek, de jelentős mennyiségű a latin szöveg is. A tartalom tematikailag és formailag rendkívül vegyes és változatos. A magyar nyelvűség, az anyanyelven való szólás különösen értékessé teszi ezeket a köteteket akkor, ha hozzászámítjuk azt, hogy ezek a gyűjtemények a végzős diákokkal az egész ország területére eljuthattak, széles néprétegek olvasmányaivá válhattak. Úgy gondoljuk, nem hangsúlyozzuk túl a diákköltészet misszióját, amikor ezekben a gyűjteményes kötetekben világnézetet és ízlést formáló irodalmi művet, esztétikumot (ha ez nem is olyan magas színvonalú) és főként művelődési elemet és eszközt is látunk.

A sárospataki 18. századi kötetek különösen bővelkednek aktuális szövegekben. Ezek egyik csoportját a halotti búcsúztatók, különféle köszöntők, imádságok képezik. Nagy Júlia kutatása és szövegközlése egyértelműen a halottbúcsúztató típust jelenti. A búcsúztatók, az epitáfiumok, köszöntők másolása/írása egyértelműen összefügg a hivatásra készülés, illetve a hivatás mindennapi gyakorlásának szándékával.

A rövidebb és hosszabb búcsúztató szövegek a legkülönfélébb társadalmi állású, rangú és korú személyek temetésére, hozzátartozók vigasztalására íródtak. Szinte valamennyi búcsúztató felhasználja az elmúló természet és az emberi élet végességének képi összekapcsolását, párhuzamát. A búcsúztatók ismert és ismeretlen szerzői részvéttel, az őszinte vigasztalás szándékával alkalmat találnak arra is, hogy esetenként hosszasan elmélkedjenek a szükségszerű elmúlás felett és arra is, hogy közben erkölcsi következtetésekkel, az elhunyt valós érdemeinek méltatásával éljenek. A könyvben a búcsúztatók számos variációja jelenik meg függetlenül attól, hogy a téma azonossága valamelyest fegyelmezi a korabeli szerzőt.

Bár a búcsúztatók érthetően azonos gondolatúak, mégis fellelhetők helyenként egyénítő színek, a gondolatvezetés, a tartalom kibontásának önálló, más szerzőtől elkülönítő indításai, a szövegkezdés megrázó drámaisága, a jelenlévők megszólításának formulái, s egyáltalán a hallgatósággal való kapcsolatfelvétel. Gyakori a természet, az élet és halál párhuzama. A virágmotívum, a színek kontrasztjai az élet és halál, a lét és elmúlás általános szimbólumaiként jelennek meg számos búcsúztató kezdő soraiban.

A búcsúztatók megszerkesztésében – talán nem alaptalan megfigyelésünk – mintha egyfajta szcenikusságot vélnénk felismerni. Az egykorú szerzők búcsúztatóik egészét tudatosan tördelnék apró egységekre „jelenetekre". Az általános fejtegetés vagy éppen a személyhez kötődő indítás után többnyire kisebb tartalmi egységek következnek, amelyekben sokszor a név megjelölésével a feleségtől, a férjtől, a gyermekektől, a testvérektől, közeli és távoli rokonoktól, barátoktól búcsúztatják az elhunytat.

A búcsúztatók egy részében a szöveg lejegyzője nem utal az elhunyt nevére, míg másokban pontosan megnevezik az illetőt, a lakhelyet, sőt helyenként a halál okát és körülményeit is leírják. A téma kutatói előtt nem ismeretlenek olyan búcsúztatók, halotti versek sem, amelyek tartalma és formája egyáltalán nem köthető semmilyen valós eseményhez. Az esemény, a búcsúztató emberi-élményi háttere, a megénekelt esemény epikai hite-

le teljességgel hiányzik. Gyakran ezek fiktív szövegek, melyeknek mégis van funkciója, s ez részben a vers írójának technikai felkészültségét hivatott bizonyítani, hogy ti. képes a versírásra; másrészt a szövegek az iskolai napi versíró gyakorlat példáinak emlékei. A versírás tartalmi és formai elemei; a terjengősség, a díszítettség, a szavak erőltetett egymásutánisága és mások a korabeli, 18. századi iskolai versíró gyakorlatban még továbbélő barokk vonásokat is jelzik.

A hagyományos versépítkezés mellett több képverset is találunk. Mint jellemző példára hivatkozunk arra a tizenhárom soros versezetre, amelyet Molnár József emlékére írt a korabeli szerző. A vers középponti részében határozott vonalakkal kihúzott kereszt található. Az olvasónak találékonysággal, éles szemmel, formai fogékonysággal kell követnie a szöveg tartalmát, hogy vagy vízszintesen vagy függőlegesen akár mindkét síkban értelmes versmondatokká álljanak össze a feltehetően tudatosan elrendezett gondolatok. Inkább a vers közepén lévő kereszt fogja meg az olvasót, nem pedig a tartalom, az emlékvers gondolatai. A kereszt szinte „kilép" a szövegből, mintegy háttérbe szorítja a vele nyilvánosan szimbolikusan összefüggő tartalmat. A sorok és a kereszt formai kapcsolata, a sorok kezdősoraiba függőlegesen beépített név kapcsán talán nem elhamarkodottan azt gondoljuk, hogy a formateremtés szándéka is kifejeződik a vers genezisében. Ez a megoldás is hasonlóan más szövegekhez, rokonítható az ismert barokk poétikai formai megoldásokkal.

Nagy Júlia kötete jól áttekinthető, világosan szerkesztett. A Bevezető, amely a szerző rövid szakmai kommentárját tartalmazza, elsősorban összegzi a közlendő szövegek általános filológiai, tematikai jellemzőit. Helyesen utal azokra a kutatási (irodalomelméleti, esztétikai, neveléstörténeti stb.) feladatokra, amelyek a közzétett szövegekhez kapcsolhatók. A kötet meghatározó, fő része a szövegközlés. 203 szövegegységet olvashatunk, amelyek közül kevés jelent meg eddig nyomtatásban. A közölt szövegek jórészt magyar nyelvűek, de gyakori a latin szöveg is. Fontos a közölt szövegek követéséhez, még inkább a megértéséhez, a szövegek jegyzet-apparátusa. A bemutatott 203 egység mindegyikénél megtaláljuk a vers bibliográfiai adatait, az elhunytról, a szerzőről és a közölt versről szóló legfontosabb ismereteket. Olvashatunk tárgyi és nyelvi jelentésértelmezést, közli a szöveggel kapcsolatos vonatkozó szakirodalmat is. A kötetet a diákok névmutatója zárja, amely segíti az eligazodást, a hivatkozások gyors követését.

A „Mennyei Parnasszus" értékes szakmai olvasmány, de azok számára is hasznos lehet, akik a régi magyar irodalom sárospataki emlékei/értékei iránt érdeklődnek.

(„Mennyei Parnasszus" Sárospataki diákok halottbúcsúztató versei. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Nagy Júlia, Acta Patakina XVI., sorozatszerkesztő: Dienes Dénes, Sárospatak, 2004)

Erdei Nóra

Erdős Renée újrafelfedezése

Erdős Renée a századforduló írógenerációjának méltatlanul elfeledett személyisége, olyan asszony, akinek életútja benne lüktet minden regényében és verseskötetében. Nem véletlenül tartották a maga korában „a legerotikusabb magyar írónőnek", hiszen ő volt az első, aki szavakba öntötte a nőnek a férfi iránt táplált érzelmi-érzéki vágyát. Költőként – vélhetően – olyan pályatársakra volt hatással, mint Ady Endre vagy Bródy Sándor. Regényei – „A nagy sikoly" vagy a „Santerra bíboros" – mégis óriási vihart kavartak, hiszen nemiségük, finom erotikájuk a női identitástudat és alkotás kérdéseivel párosulva új hangot teremtett.

Erdős egyik legsikeresebb és talán leghírhedtebb regénye a „Santerra bíboros", amelynek fő vezérfonala az egyházi cölibátus megkérdőjelezéseként is fölfogható, hiszen egy egyházi személy és egy fiatal szobrásznő bonyolult kapcsolatát boncolgatja, olyan addig ki nem mondott utakon, amelyek alapjaiban rengették meg a megkövesedett férfi-női viszonyrendszert, az egyházi/vallási struktúrákat a magánszférában és az alkotás hagyományos perspektíváit. E regény folytatása és tulajdonképpeni kiteljesítése a *„Lavinia Tarsin házassága"*, amelyben a fent már említett szobrásznő életútját követhetjük nyomon: a házasság, az anyaság, az önfeláldozás és az alkotás aspektusain át. Éppen ezért a regény egy művész, egy nő-asszony és egy anya Künstlerromanjaként, azaz alkotásregényeként olvasható, amelyben e státusok összeolvadnak, szétválnak, küzdenek egymással.

A regény központi nőalakja, Lavinia Tarsin szobrásznő, aki hét éve – Santerra bíboros halála óta – remeteként él a Nemi-i kastélyban, s folyamatosan dolgozik a bíboros síremlékén, a külvilágtól gyakorlatilag teljesen elzárva. Mellette jelenik meg a központi férfialak, Friedrich von Dhiessenburg, aki pedig teljes hévvel éli a költők túlburjánzó és önkényes életét. A regény már az első oldalon felkínálja Lavinia addigi életének kulcsát: „s ott állt a zuhogó vízsugarakban, minden szobra közt legszebb asszonyi szobra önmagának" (5. o.). Laviniát azzal, hogy a szöveg őt az asszonyi szobrok legszebbikének predesztinálja, egyben be is zárja, tehát éles kontúrt rajzol neki, ám ezzel mozgásterét is korlátozza, hiszen szobornak, műalkotásnak tekinti. Statikussá, változatlanná és alkotottá, nem pedig alkotóvá teszi. Ugyanakkor a szobrászkodás folyamatának leírása híven tükrözi a hihetetlen küzdést, akaratot és a harcot az anyaggal: „Lavinia arca munka közben kemény lett, mint a márvány, melynek vízióját maga előtt látta [...] Ajkait pedig összeszorította, s ezek az összeszorított ajkak mintha valami fájdalmat lepleztek volna, valami titkos gyötrődést [...] ura bír-e lenni az anyagnak, mely kérlelhetetlen ridegségében elrejti a lelket, és azt előbb ki kell küzdeni belőle" (87. o.). Csakhogy a nő a művészben számtalanszor felteszi a kérdést: „Semmi, semmi sem fog történni vele azután már, az asszonnyal? Örökre ott fog állni emlékművével ő maga is, élő emlék egy sírdomb fölött?" (45-46. o.). Itt nyilvánvalóan érezhető az alkotó és a nő konfliktusa, amelyet Lavinia képtelen összeegyeztetni, vagy egy árnyalatnyival finomabban fogalmazva: nem lát átfedést a benne élő két entitás között, s valamelyik minden esetben elnyomja a másikat. Ez a szinkronitás probléma talán azon alapszik, hogy a szobrásznő érzései egy régen halott

férfihoz kötődnek, s alkotói megszállottsága egy bizonyos idő múltán már csak „hideg és hierarchikus [...] mint mindazok a dolgok, amiknek kultusza kiélte magát, és a zseni s az akarat, a makacs elhatározás helyettesíti bennük a lelket"(155. o.). A nő és az alkotó kettőssége tehát egyértelmű, s a szöveg az első másfélszáz oldalon már majdnem elhiteti az olvasóval, hogy a nemtelenné válás, a teljes feloldódás az alkotásban már-már kötelező érvényű, ám a hamvaiból feltámadó főnixmadárhoz hasonlóan Lavinia is újraalkotja önmagát.

Bár a történetben a bíboros síremléke központi helyet foglal el, az olvasónak igen hamar feltűnik, hogy az alkotás folyamatának rendszere mégis egy nő, név szerint Melissa köré épül, hiszen ő áll modellt a befejezésre váró monumentális szobor utolsó darabjához, a Koszorús Szűzhöz. Ez nyilvánvaló feszültséget teremt, hiszen egy eredetileg áhítatot implikáló szobor egyetlen, még képlékeny darabja – s a későbbiek szerint a leglenyűgözőbb is – egy fiatal lány üde, friss puha testének profán mása. Később azonban az is kiderül, hogy a szobrásznő a síremléken kívül még egy személynek a portréját mintázta meg: Ryll Theanét, a számára alig ismert, ám annál inkább csodált, gyönyörű színész-énekesnőjét. A szövegnek tehát bújtatott homoerotikus olvasata is lehetséges, amelyben az alkotás egyfajta újra formába öntése – és egyben vég nélküli újrafelfedezése – a nőnek, s ezáltal önmagának is: „[a]mint ujjai a leány rugalmas, hűvös testéhez értek, érezte, hogy összerezzen. Fölnézett rá alulról, és annak nagy, nyitott szemeit látta rászegeződni, valami leírhatatlan kifejezéssel. Melissa Doninak a leggyönyörűbb fekete szemei voltak [...] És tudod kire gondoltam én, mikor ezt a dalt hallottam a hálószobám nyitott ablakán keresztül? Reád, ki Melissa! No, ne mozdulj! Így nagyon szép vagy" (11-13. o.).

Míg a Künstlerromant általában úgy definiálják, hogy az alkotó egyéni, önálló kiteljesedését eredményezi, amelynek során kiválik a társadalomból, azaz létrehozza a saját alkotói terét, addig Lavinia esetében ez bizonyos szemszögből fordítva történik. Éppen a társadalmi státusba való belépés segít neki kialakítani későbbi önartikulációs közegét, hiszen a történet végén férjével – s már ismét várandósan – újrakezdik kapcsolatukat, új alapokon. A regény az elszeparálódott alkotóművészt mutatja, aki az új érzés, szerelem hatására kilép a világba, s munkáinak, alkotásainak gyökere ezekbe az új tapasztalatokba kapaszkodik és lüktet. A kezdetben magányos, remeteként élő szobrásznő végső és egyben totális önkifejezése szervesen kapcsolódik a világhoz, közösségi életéhez, hiszen ennek révén látja önmagát és másokat is.

A történet, mint hagyományosan vett románcnarratíva, merőben új szinten funkcionál. Stephen Benson szerint a románcok alapvetően két jellegzetes irányvonalat követnek: vagy a 'Szépség és a Szörnyeteg', vagy a 'Kékszakáll' motívum határozza meg őket. Történetünk esetében azonban mindkét aspektus leképeződik, hiszen a regény első fele egyértelműen az előbbi irányvonal mentén konstruálódik, csak éppen szubverzíven, míg a másik felében a túl sokat tudni akaró, eltaszított asszony képe jelenik meg. A szöveg első felében Lavinia, a megkeményedett remete testesíti meg a szörnyeteget, akit Friedrich, a feminin és finom férfi változtat 'emberré'. Az átalakulás folyamata tisztán kivehető, Lavinia levágatja tűzvörös, hosszú haját – s ez a tett, úgy vélem értelmezhető a sámsoni erővesztés szimbólumaként –, új ruhát vesz fel, és lebontatja a szöveg nyitójelenetében is szereplő selyemsátort, „mely bizony már kissé vesztett friss színéből, helyenként fakó volt, itt-ott foszladozni kezdett" (5. o.). Laviniát tehát a férfi hozzá hasonlóvá akarja alakítani, s a házasság, mint ennek a narratív formának a beteljesedése, itt is megjelenik. A történet közepén azonban új ciklus indul, amely ott kezdődik, ahol a boldog véget érő románcok befejeződnek, tehát a házasságnál és a gyermeknél. A 'Kékszaka-

káll' vonulat igen jól rekonstruálható, hiszen az első otthon töltött szerelmes éjszakájuk alatt (amikor egyébként gyermekük megfogan) a férfi volt szeretője öngyilkos lesz a hálószobájuk ajtaja előtt, ekképpen ő jelentheti 'Kékszakáll' halott feleségeit. Lavinia pedig akkor kerül az ördögi körbe, amikor megpróbál belépni férje érzéseibe, gondolataiba, múltjába, aki viszont elutasítja a személyes titkaihoz való hozzáférést, megkövetelve magának az autoritatív pozíciót. Lavinia a 'tiltott határátlépésért' eltaszíttatik, Kékszakáll várából mennie kell.

A Lavinia-Friedrich szerelmi kapcsolat alapvetően három szerkezeti egységre osztható. Ezeket egyfajta ájulás, önkívületi állapot választja el egymástól: az első esetben a gyermekszülés komplikációi miatti altatás, a második esetben a gyermek halála okozta sokk miatti ájulás. Ezeket akár Csipkerózsika-álomnak is felfoghatjuk, amelynek során Lavinia újraalkotja, újraálmodja önmagát, erőt gyűjt az elkerülhetetlen változáshoz, és testileg-lelkileg új emberként ébred fel mindkét esetben.

Az első szerkezeti egységben Lavinia és Friedrich kialakuló kapcsolatába nyer bepillantást az olvasó, melynek során a tradicionális nemi erőviszonyok megdőlni látszanak. A két művész találkozása során különös játék alakul ki. Kapcsolatuk eleve furcsán indul, hiszen mind a kettő metaforikus távolságokból figyeli a másikat. Míg Lavinia Melissán át ismeri meg fokozatosan a férfit, az egy „őrült nagy messzelátóval" (13. o.) figyeli a szobrásznőt. A kettejük közötti reláció érdekessége azonban abban rejlik, hogy az aktív és passzív szerepek nemi hierarchiáját destabilizálják, hiszen Lavinia a kemény agyaggal dolgozó kemény entitás, Friedrichet a finomság és a harsány pompa lengi körül. A szöveg expressis verbis kinyilvánítja karaktereihez való ambivalens viszonyát, s a fent említett tradicionális nemi síkokat áthágva teremti meg Laviniát egy olyan „asszonynak, akinek nem imponálnak a versek, az márvánnyal dolgozik. Az férfi!" (82. o.) De hasonló módon reprezentálja Friedrichet is, akit „puha és feminin pompaszeretete" (100. o.) elidegenít a sztereotipikus férfiképtől. Szerelmük kibontakozása során Lavinia vállalja az aktív szerepet, felkeresi a férfit, kifejezi érzéseit, míg a férfi a látszólagos passzivitás pozíciójába vonul vissza, s mindent partnerétől vár. Így a nő megy el hozzá, hogy megvallja mit érez, s ő nyit be a férfihoz nászéjszakájukon.

Az áthágott nemi hagyományokra a szöveg számtalan példát kínál, emeljünk ki kettőt ezek közül. Az első igen szimbolikus aktus: amikor Lavinia elmegy a férfihoz, az felkéri a nőt, hogy töltsön ő a csészékbe, s csak később árulja el, hogy ez próba volt, mert a csészék rendkívül finom porcelánból készültek, s még egyetlen asszonynak sem sikerült úgy töltenie, hogy ne pattanjanak el. Ez nyilvánvalóan a népmesei hagyományokat is őrző románcok alapmotívumaihoz vezethető vissza, ahol a hősnek próbákat kell kiállnia, hogy elnyerhesse szíve választottjának kezét. Csakhogy itt a hősnő feladata, hogy kiállja a próbát. A másik példa a nászéjszakájuk, amelynek során, mint már említettem, Lavinia nyit be a férfi hálószobájába, aki „ott ült bíborszegélyes, fehér kínai selyemruhában, mely karcsú és finom alakját szinte asszonyos redőkkel folyta körül. Ott ült, mint egy antik fejedelem, a nyakán hosszú aranylánccal, mely az övéig lecsüngött, derekán egy övvel, melyben drágakövek csillogtak, s az ujjai tele voltak gyűrűkkel, amiknek kövei szikráztak sápadt keze fölött [...] Nézz engem!"(162. o.). Ez a közeg nyilvánvalóan feminin perspektívából mutatja Friedichet, aki teljes pompájában várja kedvesét. Ezt a pozíciót erősíti, hogy a nézés tárgyává kíván lenni. A néző státusa alapvetően megköveteli a hierarchikus rendbe való beilleszkedést, hiszen a látás fenomenológiája alapvetően férfiközpontú, tehát létrejön a kötelező heteroszexuális olvasat. Csakhogy itt Lavinia biszexuális látásmódot képvisel, képes mind domináns, mind pedig alávetett szemmel nézni. Lavinia szobrász, tehát van nézői kultúrája, amely alapján, ha kell, művészi

alkotásként olvassa az embereket. Ebben a szituációban a néző és a nézett hierarchikus viszonya fordított nemi közegben érvényesül, ráadásul disszonánsan, mert bár a nő lenne a domináns tekintet hordozója, szemét lesüti, nem néz a férfira. A szöveg tehát amellett, hogy felborítja a néző pozíciójának sztereotípiáit, valahol újrakonstruálja azt a két ember egymáshoz való viszonyában.

Az alkotás folyamata a történet során mindig új és új tartalommal bővül, s a művészi önmegvalósítás akkor éri el a csúcspontját, amikor Lavinia tönkrement házassága és gyakorlatilag életképtelen gyermeke iránti keserűségében megmintázza „Hágár szobrát, aki gyermekével száműzetett a pusztaságba, és belegyúrni minden életet, fájdalmat, vereséget, gyászt, ami érte! A térdelő asszony, aki halállal vívódó gyermekét nézte maga előtt – igen, ez ő, megint ő! [...] Ez a térdein megsemmisülten guggoló asszony ő volt, az arcába csapódó, széltől zilált hajjal, lágyéka körül a pár ruhadarabbal, a gyermekre meredő tekintettel, mely harcot és ellenállást üzen az igazságtalan balsorsnak, mely őket, kettőjüket kivetette a magányba, a száműzetésbe, távol az emberi könyörülettől, martalékul az éhségnek és szomjúságnak. De az anya nyitott szemmel várta az angyal érkezését, várta a segítséget, melyet az irgalmas Isten küld…” (283. o.).

Hágár az Ószövetségben Mózes I. könyvében jelenik meg, mint Ábrahám ágyasa és Sára szolgálója, akit, miután fiút szült Ábrahámnak, Sára parancsára elküldenek a közösségből, némi vízzel és élelemmel. A magára hagyott asszony, miután minden ételük és vizük elfogyott, letette fiát egy bokor tövébe, és ő maga leült egy másikhoz, mert nem tudta végignézni fia lassú és keserves halálát. Isten azonban nem hagyja magára Hágárt, hiszen ő is Ábrahám vérének anyja, így forrást fakaszt a kisded reménytelen sírására (1Móz 21, 19.). Hágár története metaforája a Laviniával történteknek, hiszen a szobrásznőt is elhagyta férje, s kénytelen kíméletlen harcot folytatni beteg fia életéért. Ebben az elementáris alkotásban egyetlen metafizikai pillanatba sűrűsödik minden Lavinia által átélt és túlélt momentum, ugyanakkor a remény és a folyamatos küzdés sokkoló hatású megnyilvánulása is. Lavinia „minden óra után, melyet a szoborral töltött, egyre jobban érezte a maga teremtő erejének diadalát az anyag fölött. Mintha minden kifejezés számára megért volna immár! Mintha nem lennének előtte többé megközelíthetetlen határai a művészetnek. S ha a munkát befejezte, fáradt, de lángoló agya elé új formák, új témák, új meglátások tolulnak [...] Érezte, hogy egyre magasabbra és magasabbra fog jutni azon az úton, amelyen megindult” (283. o.). Lavinia Tarsin nem szobor többé, nem küzd az anyaggal, hanem ő maga vált alkotóvá, ő maga lett az anyag.

A gyermek Lavinia számára nyilvánvalóan az újfajta beteljesülés, önkifejezés lehetőségét hordozza magában, hiszen számtalanszor gondolt már arra, milyen lenne „alkotni egy vérből és húsból való embert, és belelehelni a lelkét, a szomjúhozót” (152. o.). Érthető módon óriási átalakuláson megy keresztül. Házassága legszomorúbb éjszakáján fogant gyermeke azonban nemcsak néma, de életképtelen is. Szenvedéseit tovább fokozza, hogy férje elhagyta és viszonyt kezdett egy másik nővel. A beteg gyermek születése a rossz alapokon nyugvó, sikertelen házasság és önismeret eredményeként is értelmezhető, benne rejlik a nő zárkózottsága, a férfi disszonanciája és a kettejük közötti horizontkülönbség: ami Friedrichnek nagyformátumú hódítás, az Laviniának utolsó esély a gyermekszülésre: „Te az én vágyam gyermeke vagy” (201. o.). E mondatban rejlik annak megvallása, hogy az ő vágya gyarló, elégtelen és tökéletlen, ugyanakkor a néma gyerek allegorikus ábrázolása a nő nem kifejezhető vágyainak és akaratának, amely bármilyen formában reprezentálódik is, minden esetben degenerált, hiányos vagy életképtelen lesz. A beteg gyermek halála tehát predesztinált, így a nő vágyának halála is kötelező érvényűnek tűnik.

Csakhogy Lavinia ismét új korszakba lép, hiszen gyermeke halála után hosszú és fájdalmas felépülés következik, amelyben ő és férje ráeszmélnek, hogy „mind a ketten magunkat kerestük, ahelyett, hogy egymást kerestük volna. Mert nem térdeltünk le alázatosan vágyaink elé, hanem önzően követeltük, hogy szolgáljanak minket! Mert készen akartunk mindent, amiért pedig küzdeni kell, hogy igazán megérdemeljük" (340. o.). A kínzó felismerés párhuzamosan alakul ki a törekvéssel, hogy ismét egymásra találjanak, s beteljesíthessék egymást. Friedrich többé nem fél az áldozatvállalástól és Lavinia többé nem akar szenvedni. Kettejük kialakuló harmóniájának látható jelei vannak: Friedrich eteti, segíti Laviniát, míg ő visszanövesztí vörös haját. Lavinia újra járni tanul, s ez szimbolikusan is értelmezhető, ez is egyfajta újjászületés, rekreáció, amelynek során újrateremti önmagát, s a maga mögött hagyott tapasztalatok birtokában sokkal erősebben, s immár újra várandósan, egy őt elfogadó és szerető férjjel.

Kérdés persze, hogy Lavinia Tarsin a sok hányattatás, küszködés és önfeláldozás után vajon megtalálta alkotói, asszonyi és anyai 'vég-szignifikanciáját'? Van-e egy nőnek önbeteljesítési határa, egyáltalán van-e lehetősége az önartikulációra? Erdős Renée rávilágít arra, hogy ha a küzdelem önmagunkért végtelen is, mindig vannak állomások, lehetőségek, új és friss hullámok, amelyek megerősítik, vagy éppen eltántorítják az egyént.

(Erdős Renée: Lavinia Tarsin házassága, Garabonciás Kiadó, 1990)

Sárospatak, A Művelődés Háza, 1983.

A Zempléni Múzsa 2005. évi V. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke

Tanulmányok, esszék

Baráth Béla Levente: Vizuális nevelés Sárospatakon 1797-1902 között (3/29)
Beke Pál: Kistáj, kistérség, közösségi művelődés (1/5)
Bertha Zoltán: Fekete-piros versek költője (1/22)
Bónis Ferenc: Mosonyi Mihály, a magyar zenei romantika úttörője (2/39)
Egey Emese: Zempléni filmhíradók 1924–1942 között (1/30)
Éles Csaba: Maupassant másfél évtizede. Párhuzamok és kereszteződések a francia kultúra történetében, 1880-1893 (4/6)
Györe Anett: Az alkoholizmus, mint társadalmi jelenség (2/12)
Karasszon Dénes: Az orvostörténész Elekes György emlékezete (1/39)
Komporday Levente: A borsi Rákóczi-kastély a két világháború között (2/21)
Lapis József: Az ősz-líra lehetőségei a 19. század második felében (3/5)
Lubinszki Mária: Valóság és álom határán. József Attila *Altató*jának lélektana (4/20)
Lukáts János: Féja Géza és a Görgey-kérdés (1/18)
Martinák János: Csokonai és Sárospatak *(A tanulmányt Szilágyi Ferenc kritikai kiadásával egybevetette és a jegyzeteket írta Földy Krisztina Lilla.)* (2/29)
Orosz Fruzsina: Az értelmiség szerepe és felelőssége Bibó István gondolatvilágában (2/5)
Surányi Dezső: Hargitai Zoltán (1912-1945) kései siratója (4/34)
Takács Ádám: A történelem ereje. Módszer és tematika Michel Foucault-nál (3/18)
Técsi Zoltán: A madárvonulás misztériuma (3/48)
Tuba Zoltán: Hargitai Zoltán sárospataki évei (4/40)
Ugrai János: A debreceni és a sárospataki kollégium gazdálkodása és működése a 19. század elején (4/23)
Vásárhelyi Balázs: Zemplén közúti hídjai a Tiszán és a Bodrogon (3/43)

Művészportré

Dobrik István: Változatok József Attila verssoraira. Feledy Gyula művészete (1/43)
Fazekasné Majoros Judit: A szerencsi Zempléni Múzeum képeslap-gyűjteménye (3/56)
„Ha jó a nádam, nem cserélnék senkivel” Beszélgetés Kiss József Liszt-díjas oboaművésszel *(Az interjút készítette: Földy Krisztina Lilla.)* (3/52)
Kovács Ágnes: Makovecz Imre és Sárospatak (4/45)
Mucsi András: Természet és harmónia. Emléksorok B. Szabó Edit szobrászművészről (2/44)

Szépirodalom

Balázs Ildikó: Megnőttek a fák (1/56)
Balázs Ildikó: Tűbefűzés s szálláthúzás közt (1/53)
Báthori Csaba: Csendélet (1/63)
Báthori Csaba: Farkastej és laboda (1/62)
Bene Zoltán: Két part között (2/60)
Chrobacsinszky Eszter: Elfogadás (4/64)
Chrobacsinszky Eszter: Miért örökzöldek a fenyők? (4/65)
Dudás Sándor: Hangtalanul és tétován (2/67)
Esze Dóra: Csombormenta teaház (4/55)
Farkas Arnold Levente: Az egyik vers (3/76)
Farkas Arnold Levente: Kinéz (3/77)
Fecske Csaba: A sárba le (3/74)
Fecske Csaba: Megmarad-e valami (3/75)
Háló Gyula: Karácsonyi könyörgés (4/66)
Háló Gyula: Simeon (4/67)
Karaffa Gyula: 1971 (1/64)
Karaffa Gyula: Ima volt? (1/67)
Karaffa Gyula: Nógrádi dombok (1/66)
Karaffa Gyula: Rövidek... (1/65)
Lászlóffy Csaba versei (4/68)
Mezei Gábor: Néha járkálok itt a parkban (3/78)
Puskás Balázs: azt mondják (1/68)
Puskás Balázs: éjjelente (1/69)
Rászlai Tibor: Halántékon az idő (4/60)
Rainer Maria Rilke: Őszi nap *(fordította: Szabó Szilvia)* (3/73)
Szathmáry Zoltán: Egy pár bakancsról (1/61)
Szathmáry Zoltán: Nárcisszus ébredése (1/60)
Szilágyi László: Árnyékban (2/68)
Szlovén költők versei (*fordította: Lukács Zsolt*) (2/54)
Tomaji Attila: Toszkán anzixek (4/61)
Török-Szofi László: Névjegy (2/64)
Török-Szofi László: Térdig érő (2/63)
Vass Tibor: Kétezeröt, nem a reményről beszélek (3/66)
Zsirai László: Jellemzés (2/66)
Zsirai László: Megfojthatatlan (2/65)

Archívum

A Tanácsköztársaság és a pataki Kollégium. Buza László emlékei 1919-ről *(A kéziratot közzéteszi és az utószót írta: Bolvári-Takács Gábor)* (3/79)
Erdélyi életképek, 1942. Turi Sándor úti emlékei a második bécsi döntés után *(A kéziratot közzéteszi, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bolvári-Takács Gábor.)* (1/70)
Halmi Iván: Októberi napló, 1956. Karcolatok a Szabadságharc napjaiból (2/69)
Koncsol László: Sárospataki történetek, 1947-1950 (4/72)

Szemle

Balázs Géza: A Pannon-tengeri töredékekről (3/85)
Bencsik János: Maradjon örök emlékezetben (1/92)
Bolvári-Takács Gábor: Teleki József, Sárospatak és az Akadémia (2/82)
Czegei Wass Huba: Mit mondana ma Wass Albert? (2/86)
Cseke Péter: Kakas és pelikán (4/88)
Dobay Béla: Vallomás a nótás Bathó Jánosról (1/77)
Erdei Nóra: Erdős Renée újrafelfedezése (4/95)
Földyné Asztalos Adrienne: Minőség és szeretet. Száz éve született Szabó Ernő (1/80)
Katona Rezsőné: Sátoraljaújhely olvasmányos lexikona (2/92)
Komáromy Sándor: Mennyei Parnasszus. Forráskiadvány pataki diákok halottbúcsúztató verseiből (4/92)
Kovács Árpád: Versenyképes államháztartás (2/94)
Kovács Teofil: Lelkészek, korok, öltözetek (2/89)
Lukács Zsolt: A modern szlovén költészet változatai (2/79)
Marik Sándor: Vállalva és visszanézve (1/87)
Nagy Ádám – Nizák Péter: A *Civil Szemle* bemutatkozik (1/90)
Pocsainé Eperjesi Eszter: Falukutatás, helytörténet, néprajz (3/99)
Tanka László: Magyarok Amerikában és Ausztráliában (3/91)
Tomaji Attila: Vass Tiborról, a *Bevallás garnitúra* ürügyén (1/84)
Trencsényi Imre: Komjáthy István és a tehetségvédelem (3/95)

Egyéb

A 2005. évfolyam összesített tartalomjegyzéke (4/100)
Bordás István: Huszadik szám (4/5)
Szerkesztőbizottságunk új tagja bemutatkozik (Tuba Zoltán) (1/93)
Számunk szerzői (1/94, 2/98, 3/102, 4/103)

(összeállította: Bolvári-Takács Gábor)

Számunk szerzői

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, művelődésszervező, jogász, a Magyar Telekom Szimfonikus Zenekar ügyvezető igazgatója, lapunk főszerkesztője.
Bordás István 1965-ben született Miskolcon. Tanár, művelődésszervező, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közművelődési és Idegenforgalmi Intézet igazgatója, a *Zempléni Múzsa* lapigazgatója.
Chrobacsinszky Eszter 1987-ben született Budapesten. Főiskolai hallgató.
Cseke Péter 1945-ben született Recsenyéden. Szociográfus, irodalomtörténész, író, a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem egyetemi tanára, a *Korunk* szerkesztője.
Éles Csaba 1951-ben született Debrecenben. Művészettörténész, kritikus, esztéta, a filozófiatudomány kandidátusa, a Debreceni Egyetem tszv. egyetemi docense.
Erdei Nóra 1982-ben született Debrecenben. A Debreceni Egyetem PhD-hallgatója.
Esze Dóra 1969-ben született Budapesten. Író.
Háló Gyula 1957-ben született Vásárosnaményban. Lelkipásztor, újságíró.
Komáromy Sándor PhD, 1945-ben született Bodrogolaszban. Irodalomtörténész, a ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar főiskolai tanára.
Koncsol László 1936-ban született Deregnyőn. Szlovákiai magyar költő, műfordító, kritikus, történész, a Szlovákiai Református Egyházkerület főgondnoka.
Kovács Ágnes 1973-ban született Miskolcon. Építészmérnök, szakíró, a Sárospataki Református Kollégium főépítésze
Lászlóffy Csaba 1939-ben született Tordán. Költő, dráma- és prózaíró.
Lubinszki Mária 1976-ban született Miskolcon. Pszichológus, filozófus, a ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar tanársegéde.
Rászlai Tibor 1949-ben született Szőnyben. Eszmetörténész, tanár.
Surányi Dezső 1947-ben született Csongrádon. Agrobiológus, az MTA doktora (mezőgazdasági tudomány), a ceglédi Gyümölcstermesztési Kutató-Fejlesztő Intézet tudományos tanácsadója.
Tomaji Attila 1959-ben született Budapesten. Tanár.
Tuba Zoltán 1951-ben született Sátoraljaújhelyben. Biológus, növényökofiziológus, az MTA doktora, a gödöllői Szent István Egyetem Növénytani és Növényélettani Tanszékének tszv. egyetemi tanára, lapunk szerkesztőbizottsági tagja.
Ugrai János PhD 1977-ben született Egerben. A Miskolci Egyetem Neveléstudományi Tanszék tanársegéde.

Szerkesztőségi közlemény: *a lapunk 2005/3. számában Szabó Szilvia neve alatt közölt Őszi nap című vers Rainer Maria Rilke Herbsttag c. költeményének műfordítása, ennek jelölése a vers mellől sajnálatosan lemaradt.*